

Niko Toš, ured.

POGLEDI NA REFORME

Družboslovne refleksije na predlog reform
Slovenija 2005–2006

Znanstvena knjižnica FDV
Ljubljana 2006

Niko Toš, ured.

POGLEDI NA REFORME

Družboslovne refleksije na predlog reform
Slovenija 2005–2006

Izdajatelj:

Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana
in Liberalna akademija, Ljubljana

Zbirka:

Znanstvena knjižnica 57

Uredniški odbor:

Vlado Benko, Zdenko Roter, Tomo Korošec, Vlado Mihelj, Niko Toš (urednik)

Recenzenti:

Zdenko Roter, Maca Jogan, Marko Lah

Likovna oprema:

Polona Mesec-Kurdija

Lektura:

Dora Mali

Tisk:

Present, d. o. o. , Dolenjska c. 43, Ljubljana

Naklada:

450 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

338.246.2:33+36(497.4)(082)

POGLEDI na reforme : družboslovne refleksije na predlog reform :
Slovenija 2005-2006 / Niko Toš, ured. - Ljubljana : Fakulteta za
družbene vede, 2006. - (Znanstvena knjižnica / Fakulteta za
družbene vede ; 57)

ISBN 961-235-237-2

I. Toš, Niko

228331776

KAZALO

Niko Toš	
Prolog: Pogledi na reforme	5
Veljko Rus, Niko Toš	
01. Vrednote državljanov in reforme vlade	13
Ivan Svetlik	
02. "Refolucija"	23
Ivan Bernik, Slavko Kurdija, Brina Malnar, Samo Uhan	
03. Vrednote in volitve	29
Brina Malnar	
04. Vrednote in reforme	41
Andrej Rus	
05. Slovenska reforma po ameriškem zgledu	49
Jože Mencinger	
06. Železo pa se ni maralo vreči ne po vilah in ne po lopati	63
Franček Drenovec	
07. Liberalizem in reforme: iskanje kapitalizma	77
Bogomir Kovač	
08. Nekateri politično ekonomski vidiki protislovij vladnega reformnega programa	87
Boštjan Berčič, Aleksander Aristovnik	
09. Stanje in možnosti slovenskega gospodarstva: kaj je treba reformirati in česa ne?	99
Tine Stanovnik	
10. Ali Slovenija potrebuje enotno davčno stopnjo?	121
Rado Bohinc	
11. Umik države iz gospodarstva – besede in dejanja	127
Miroljub Ignjatović	
12. Med ekonomsko učinkovitostjo in socialno varnostjo	139
Miroslav Stanojević	
13. Postopna šok terapija	149

	Hajdeja Iglič	
14.	Socialni kapital kot razvojni izziv slovenske družbe	157
	Srečo Dragoš	
15.	Socialni vidiki reform	171
	Vesna Leskošek	
16.	Prikrite ideologije reformatorjev	185
	Bernard Brščič	
17.	O filozofiji slovenskega reformizma	195
	Aleksandra Kanjuo Mrčela	
18.	Spolna razsežnost varne prožnosti pri graditvi slovenske družbe znanja	207
	Pavel Zgaga,	
19.	Visokošolske politike: vladati ali upravljati?	219
	Ljubica Marjanovič Umek	
20.	Šola enakih možnosti	235
	Zdenko Kodelja	
21.	Šolske reforme v imenu novih vrednot	245
	Julijana Bizjak-Mlakar	
22.	Vrednote Slovencev in predlagane reforme zdravstva	253
	Veljko Rus	
23.	Politika konflikta in kooperacije med javnim in zasebnim sektorjem	265
	Maja Breznik	
24.	Protikulturnost in protisocialnost liberalnih reform	281
	Anton Rop	
25.	Vladne reforme – izgubljena priložnost	289
	Spomenka Hribar	
	Epilog: Reforme v znamenju “novih vrednot”	295
	Avtorji, člani uredniškega odbora in recenzenti	299
	Stvarno kazalo	309
	Znanstvena knjižnica FDV	315

Prolog

POGLEDI NA REFORME

Veš, poet, svoj dolg?

O. Župančič, Izbrane pesmi¹

Vabilo na dvom o dvomu.

A. O. Župančič, O ustvarjalnosti
v znanstvenem raziskovanju²

Analogije, asociacije

Velja si prebrati drobno knjižico Andreja O. Župančiča o ustvarjalnosti v znanstvenem raziskovanju. V njej se avtor z modrostjo filozofa in naravoslovnega teoretika opredeljuje do ustvarjalnosti v znanstvenem raziskovanju. S svojim »vabilom na dvom o dvomu« vzbuja ugibanje, kaj bi dvom lahko pomenil. »Nemara tudi to, da pri pohajanju ob robu neznanega podvomimo o rečeh, ki jih imamo za samoumevne, in se poslovimo od zdravega razuma«. Morda se ob tem utrnejo analogije, asociacije iz naravoslovnega v družboslovni prostor in iz raziskovalnega prostora v prostor prakse. Morda tudi v prostor (našega

1. Oton Župančič, Izbrane pesmi, SKZ, Ljubljana, 1950.

2. A. O. Župančič, O ustvarjalnosti v znanstvenem raziskovanju, Založba ZRC, Ljubljana 2006.

trenutnega) reformnega zagona, ki se, pravijo, zapisuje vzpodbujanju človekove ustvarjalnosti; najustvarjalnejši, tisti, ki največ delajo, pravijo, morajo biti bolj nagrajani, da bi vsi imeli več. In že hitimo spodnašati uveljavljene solidarnostne temelje družbenega sožitja in posegamo po eni temeljnih evropskih socialnih, lahko bi rekli kulturnih vrednot in tudi praks. V imenu spodbujanja t. i. ustvarjalnosti bi se odrekli solidarnosti – po možnosti na vseh področjih: pri obdavčenju, dostopu do zdravstvenih storitev, v izobraževanju in kulturi – in celo v družini.

Vrnimo se k A. O. Župančiču, ki v razpravi o metodi opozarja, da njena nesmotna raba lahko kvari in skazi tudi samo raziskavo. »Pri mojstrski uporabi se metoda z uporabo vsakokrat izpopolnjuje, tako da se meja med njima zgublja, zlivata se v celoto – kot tehnika in umetniški izraz pri virtuoznem violinistu«. In zapiše staro kitajsko priliko o razkosavanju vola. Preberite. Doda še priliko o tibetskem govedu jaku in pravi: »Mogočen je kot nevihtni oblak, miši pa ne zna ujeti« (Chuang Tzu). Ta prilika o jaku kaže, da je metoda lahko še tako imenitna, pa nam je samo v napoto, če ne ustreza naši raziskavi. In naprej, »da je pomen neke nove metode (npr. neoliberalnih ekonomskih konceptov?) precenjen, ker je v modi...«. V svoji analizi ustvarjalnosti navaja, da so raziskovalci³ opazili, da se nevroni v premotorni skorji, aktivirani po določenih gibih, aktivirajo tudi tedaj, kadar opica samo opazuje določene gibe eksperimentatorja: tak načrt za akcijo se po navadi zavre – kadar se ne zaustavi, pa tako akcijo imenujemo posnemanje. Te nevrone so pri opici imenovali zrcalne (mirror neurons). Pozneje so poizkusi pokazali, da to velja tudi za človeka: lastni nevroni, ki se aktivirajo pri opazovanju drugega osebkov iste vrste, simulirajo program za akcijo, čeprav akcije same ne izvedejo. In dalje pravi, da »ljudje kot izrazito socialna bitja potrebujejo učinkovito komunikacijo med svojimi člani; zrcalni nevroni posamezniku omogočajo predvidevanje, kako se bodo obnašali drugi« (Carter, R.⁴). V svoj razmislek o nedokazljivosti (po K. Gödelu⁵) navrže še, da »niza fizikalnih zakonov ali verskih zapovedi, realnosti platoničnih oblik, nekega **legalnega sistema**, npr. ne moremo znotraj sistema ne dokazati ne ovreči. Položaj znotraj sistema ponazarja z ribami v globokem morju: če bi imele razum – kaj bi bilo zadnje, kar bi odkrile? Morsko vodo, seveda; ker ne morejo skočiti iz sistema. Površinske ribe, ki lahko skačejo iz morja in nazaj, bi vodo odkrile takoj«. Kako tehtna je zaznava o »življenju znotraj sistema« kot cokli, kot omejevalnem dejavniku za človeka, kaže naša lastna praksa, praksa življenja

3. Vittorio Galleze, Leonardo Vogossi in Giacomo Rizzolatti, 2001.

4. Carter, R., Exploring consciousness, University of California Press, Berkeley, Los Angeles.

5. Gödel, K, 1931, Collected Works, Oxford University Press, Oxford.

znotraj avtoritarne sistema, kar je preprečevalo oz. onemogočalo spoznanje o bistvu demokracije. Ali v razmerah novega sistema zapadamo »legalizmu«⁶ le enega sistema, ko sta kapital in trg (totalitarna) vsedoločujoča – in preprečujeta spoznanje o bistvu demokracije? Mar nimamo izkušenj rib, ki skačejo iz vode in spoznajo, da je zrak?

Še en pouk iz Župančičevega branja je za nas pomemben: ko govori o genskem inženirstvu. Navaja primer avstralskega raziskovalca R. J. Jacksona s sodelavci (2001); namen njihove raziskave je bil, da bi miši postale jalove, toda pri tem so nehote ustvarili virus, ki je vse miši pomoril.

Raziskava je – nepredvideno – odkrila način za spremembo nepatogenih virusov v patogene. Verjetnost, da se to zgodi, se veča s številom laboratorijev, ki uporabljajo rekombinantne tehnologije... Ob tem se kar sama ponuja analogija s socialnim inženirstvom. Da ima tudi A. O. Župančič ob tem v mislih socialne posledice takih ali drugačnih inženirskih posegov z možnostjo grobe zlorabe, kaže sklicevanje na A. Trstenjaka,⁶ da je sodobni človek s svojimi znanstvenotehniškimi dosežki sovražnik samemu sebi. »Če nosi primitivni človek na sebi pečat ljudožerstva, pa se sodobni človek zmeraj bolj usmerja v genocid celotne vrste«. Očitno sta tako A. O. Župančič kot A. Trstenjak pri tem imela v mislih predvsem učinke razvoja naravoslovja v smeri genskega inženirstva in tehniškega napredka, ki izloča oz. zavrača humano dimenzijo, temeljne vrednote, kot so se razvile skozi tisočletja razvoja civilizacije. Novo fazo v tem razvoju, v družbenem razvoju, pa predstavlja globalizacija družb. V podstati globalizacije je revolucioniranje odnosov in procesov v sferi produkcije (industrijska revolucija; tehnološka revolucija), v tržni sferi, sferi potrošnje, v sferi kulture in vrednot in, končno, revolucioniranje ali konserviranje družbenih in političnih sistemov, ki lahko temeljijo tudi na najbolj grobi eksploataciji, preprečevanju človekove ustvarjalnosti in siljenju k posnemanju in ponavljanju. Globalizacija kot razvojna teorija in praksa v sodobnem svetu, ki je utemeljena zgolj na neoliberalističnih konceptih, ruši socialne, ekonomske in kulturne identitete družb in socialnih skupin. Potiska jih v skrajne, polarne položaje: najvišje razvitih, najustvarjalnejših in predvsem najbogatejših na eni ter najnižje razvitih, neustvarjalnih, repetitivnih, najsiromašnejših na drugi strani. To velja tudi za socialne strukture in procese razslojevanja, ki se v sodobnih družbah v svojih skrajnostih kažejo v pauperizaciji in proletarizaciji srednjega sloja itd. Ko (neoliberalni globalizem) udari v družbene prostore, deluje kot cunami: ruši vzpostavljena socialna omrežja, spodnaša osnove socialne solidarnosti, briše socialne in kulturne identitete itd. Po izteku stoletja, ki ga v drugi polovici označuje triumf demokratizacije in države blaginje, se

6. Trstenjak, A. 1981, Psihologija ustvarjalnosti, Slovenska matica, Ljubljana.

vzpostavljajo razmere za utrjevanje, obnavljanje oz. ohranjanje totalitarnih oz. avtoritarnih režimov, kvazidemokracij, oprtih na nasilje ali populizme. Proizvodi genskega, političnega in socialnega inženirstva seveda niso predvsem plod človekove ustvarjalnosti, temveč izraz razkroja, nadomeščanja, prilaščanja, pa tudi onemogočanja in preprečevanja le-te.

Javno družboslovje (Public Sociology)

Družboslovec, sociolog, ekonomist... si vedno znova postavlja vprašanja o smiselnosti svojega početja, o svoji poklicanosti. Pred skoraj štirimi desetletji sva z Z. Mlinarjem ob rezultatih neke sociološke raziskave razpravljala o tem, o dejavnih družbenega razvoja ter »o neizkoriščenih potencialih za družbeni razvoj«; to je bilo zapisano v knjigi (Mlinar, Toš),⁷ v uvodu je Mlinar poizkušal odgovoriti na vprašanje o smislu oz. o tem, kaj terja prisotnost družboslovja v usmerjanju razvoja. Izhajal je iz predpostavke, da družbe, morda bi temu danes rekli demokratične države, politike, ne zadovoljuje dano stanje, torej ne sprejema načela *laissez faire* – *laissez passer*. Bržkone gre – in danes še posebej – za poizkus objektivnega prepoznavanja stanja in za poizkus reguliranja razvoja skladno s privrženostjo določenim ciljem. Čim bolj posegamo v spontani tok dogodkov, tem bolj popolno znanje o stanju stvari, strukturah in procesih je potrebno, »če naj bi se izognili neodgovornim avanturam, ki lahko celo poslabšajo stanja stvari«. Poseganje v odnose, torej reformiranje, brez popolnejšega znanja o možnih učinkih teh posegov nujno povečuje tveganje in zmanjšuje predvidljivost učinkov danega programa reform.

Vsaj za slovensko družboslovje in še posebej za sociologijo v njenem štiridesetletnem razvoju velja, da si je nenehno prizadevala graditi tako spoznavno, raziskovalno podlago za usmerjanje družbenega razvoja. Na teh izhodiščih je nastal in se več desetletij nadgrajeval koncept angažiranega (in empirično) utemeljenega družboslovja in se navzven izražal vse od poznih šestdesetih let pa do razpada nekdanje skupne države kot »ljubljska družboslovna šola.« To velja za področje sociologije, ekonomije itd.; morda manj za področje politologije. Spoznanja raziskav smo poizkušali prenašati v javnost – in to ne glede na odziv vsakokratne vladajoče politike. Morda je šlo za zgodnje udejanjanje mnogo kasneje teoretsko utemeljenega koncepta

7. Z. Mlinar, N. Toš, Neizkoriščeni potenciali za družbeni razvoj, Tema dneva, ČZP Komunist, Ljubljana, 1971, 138 str.

8. Burawoy, M., 2005: For Public Sociology. *American Social Review*, 70 (1) – citirano po Mlinar, Z., 2006: Ali se sociologija razblinja in/ali krepi?, *Družboslovne razprave*, XII, 52.

t. i. public sociology⁸. Tak koncept se je, denimo, v začetku sedemdesetih let izkazal pri izpeljavi obsežnih raziskav, razprav in končno v znanstvenem posvetu na temo o družbenih konfliktih v takratni Jugoslaviji.⁹ Sociologija se je torej aktivno odzivala na dogajanja v takratni družbi in bila deležna ustrezne politične »obravnave«. Zgodovina jugoslovanske sociologije to obdobje označuje kot »svinčena leta«. Šele na prehodu v osemdeseta leta je nastal nov vzgib v smeri javne sociologije s kritično in poglobljeno obravnavo takrat najaktualnejših tem, kot npr. dezintegracijski procesi v družbi, družbena kriza itd. Tudi tedaj so isti akterji vzpodbujali poglobljeno razpravo o socioloških razsežjih družbene krize.¹⁰ Politična (dis-)kvalifikacija teh prizadevanj se je pokazala v poimenovanju sociologije kot krizologije in sociologov kot krizologov.¹¹ Slovensko družboslovje, še posebej sociologija, ujet v koncept ciljne angažiranosti, je aktivno delovalo tudi v procesu sproščanja in priprave slovenske družbe za osamosvojitve, njenega prehoda in poteka njene tranzicije v smeri razvite socialno-tržne in demokratične družbe in države.

Aktivno odzivanje na reformne poizkuse v zadnjih letih in še posebej na »okvir« gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji, ki ga je v javnost položila slovenska vlada novembra 2005, je torej več kot razumljivo.

Povabilo h knjigi

Bilo bi močno pretirano, če bi zatrдили, da je za nastanek te knjige najbolj zaslužna vlada, ki je novembra lani javnosti ponudila »Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečevanje blaginje v Sloveniji«. Seveda pa tega, tudi če bi hoteli, ne moremo zanihati. Vsa preobračanja in reformiranja države imajo vselej končne koristnike. Tokrat so to »najustvarjalnejši in najbolj delavni«, katerih nižja obdavčenost se bo posledično kazala v boljšem življenju vseh. Morda je zaslužnejša od nje interesna opcija, ki stoji za državo.

Knjiga je odziv na reformni »ponudek«. Zasluga zanjo gre torej avtorjem, ki so se odzivali, se vključili v javno razpravo, bodisi spontano ali pa celo grobo izzvano. Izbrani »mladi« ekonomisti, ki so bili pozneje »izbrani« kot pravi (v t. i.

9. Na pobudo Z. Mlinarja, V. Rusa in N. Toša in v soorganizaciji Slovenskega sociološkega društva in Jugoslovanskega združenja za sociologijo je potekalo posvetovanje pod naslovom Družbeni konflikti in socialistični razvoj Jugoslavije, Portorož, 10.–13. 2. 1972, o čemer pričajo tri obsežne knjige referatov.

10. V organizaciji Raziskovalnega inštituta FSPN in Jugoslovanskega združenja za sociologijo ter na pobudo V. Rusa in N. Toša je v Ljubljani potekalo posvetovanje na temo Sociološko raziskovanje vzrokov krize in možnosti izhoda, 27.–28. maj 1982.

Strateški svet, v Odbor za reforme), so obmetavali tiste, ki niso bili pravi in niso bili izbrani, da bi jim zameglili ostrino pogleda in voljo do javnega argumentiranja stališč. To se je pozneje manj izrazito dogajalo tudi med sociologi. Da se znotraj strok znajdejo taki, ki svoj znanstveni prav utemeljujejo z osebnimi argumenti in napadi, ni nič novega. To izpričuje zgodovina jugoslovanskega družboslovja, pa tudi slovenskega v zadnjih desetletjih, pri nas morda najizraziteje v zgodnjih sedemdesetih letih, sicer pa ob vsakem pomembnem prehodu, ob menjavah na oblasti...

Za to, da je ta knjiga nastala, so torej nesporno zaslužni avtorji. Bili pa so še dodatno vzpodbujeni: eni, ker so se vključili v javno razpravo in objavili svoje prispevke;¹² drugi, ker so se odzvali na razprave za okroglimi mizami, ki so od lanske jeseni do konca letošnje pomladi potekale v organizaciji Slovenskega sociološkega društva¹³ in Foruma 21¹⁴. Razprave, ki so potekale v teh okvirih, so bile deležne velikega neposrednega odziva, a skromnega medijskega odmeva.

Ne nazadnje pa si nekaj zaslug zanjo lahko pripiše tudi urednik, ki se je pred poletjem s pismom obrnil na šestintrideset družboslovc in družboslovc. Pismo je bilo deležno izrednega odziva. Tako je pred nami knjiga s šestindvajsetimi avtorskimi prispevki s podpisi devetindvajset avtoric in avtorjev. Gre za skupino družboslovc in družboslovc, ki jih označuje izredna raznolikost, saj so med njimi tako najmlajši kot tudi najstarejši, pripadniki različnih šol in pogledov, sociologi/nje, ekonomisti, pedagogi/nje, psihologi/nje, pravniki, filozofinje, pretežno univerzitetni profesorji in asistenti z različnih fakultet in akademski raziskovalci, pa tudi strokovnjaki iz prakse. Vsi pa so ljudje z izjemno strokovno poklicanostjo in razgledanostjo. Prispevke so pripravili v kratkem času, v nekaj tednih pred počitnicami. Gre za neposredne, zavzete in kritične odzive na zamisel predlagateljev reforme kot celote in na njene posamezne dele, posamezne

11. Asociacija na aktualno politično obravnavo t. i. komunikologov ni izključena.

12. Predvsem v Sobotni prilogi Dela.

13. Slovensko sociološko društvo je organiziralo naslednje okrogle mize: (1) Liberalno – (a-)socialno v reformnem programu, Cankarjev dom, Ljubljana, 14. 12. 2005; (2) Družbeni vidiki predlaganih vladnih reform, Cankarjev dom, Ljubljana, 19. 1. 2006; (3) Reformisti odhajajo, reforme ostajajo, Galerija Škuc, Ljubljana, 15. 5. 2006.

¹⁴ V okviru Foruma 21, Društva za politična, gospodarska, razvojna, socialna, kulturna in etična vprašanja, so potekale okrogle mize pod skupnim naslovom Vrednote Slovencev in predlagane reforme, in sicer: (1) Vrednote Slovencev in predlagane reforme, Cankarjev dom, Ljubljana, 26. 1. 2006; (2) Kultura na trgu, 7. 3. 2006 v Beli dvorani GH Union, Ljubljana; (3) Reforme na področju izobraževanja, Cankarjev dom, Ljubljana, 9. 5. 2006 in (4) Od trga delovne sile do trga znanja, Cankarjev dom, Ljubljana, 15. 6. 2006.

vidike, posamezne ukrepe. Gre za tehtne znanstvene prispevke, polemične zapise, zapisane diskusijske prispevke in vsi so pisani z izjemno refleksivnostjo, strokovno odgovorno in kritično. Kritičnost je rdeča nit vseh prispevkov.

Prava vrednost knjige je prav v njeni kritičnosti. Morda bo izzvenelo paradoksalno: vrednost knjige je v njenem argumentiranem zavzemanju za družbeno reformo – in to prav zagradel, ker gre za kritiko ponujenih reformnih ukrepov, če še enkrat povzamemo A. O. Župančiča, ker gre za »vabilo na dvom o dvomu«. Iz zapisov in kritične argumentacije sledi, da vsi, do zadnjega avtorja/ice v tej knjigi, gospodarskim in socialnim, torej družbenim reformam, v najširšem smislu pripisujejo izjemno težo in pomen. Družbenim reformam torej pripisujejo izjemen pomen, hkrati pa so kritični do metod, ki jih ubirajo izbrani »reformatorji« in njihovi »interesenti« – in do ciljev, ki si jih zastavljajo v tem »paketu«. Avtorji sestavkov v knjigi opozarjajo na neutemeljenost in nedognanost konkretnega reformnega ponudka.

Lahko bi rekli celo, da je knjiga izpisan poziv k partnerstvu za razvoj med politiko in družboslovjem v razmerah, ko se znanost, družboslovje, sproščeno ovir in spon, vključuje v presojo o metodah in ciljnih spreminjanja družbe – skupaj z nosilci demokratičnega sistema in politiko. Ta knjiga seveda ni in ne more biti alternativni reformni program.

Zahvale

Urednikove zahvale veljajo: pobudnikom, organizatorjem in udeležencem omenjenih okroglih miz v okviru Slovenskega sociološkega društva in Foruma 21 in predvsem avtorjem prispevkov. Zahvala velja gospem Dori Mali, lektorici, Poloni Mesec-Kurdija, oblikovalki, in Ivani Kecman, tehnični urednici. Zahvala velja urednikom Znanstvene knjižnice FDV in recenzentom. Še posebna zahvala velja gospodu Francu Toriju, ki je s svojim zavzemanjem in podporo omogočil ta knjižni projekt, in gospodu Božidarju Flajšmanu za razumevanje ter Liberalni akademiji Ljubljana za pokritje stroškov lektoriranja. Hvala!

Veljko Rus, Niko Toš

01 VREDNOTE DRŽAVLJANOV IN REFORME VLADE

Skupni cilj vseh reformnih ukrepov naj bi bila večja ekonomska kompetitivnost celotnega sistema, ne da bi bila pri tem prizadeta socialna varnost državljanov. Takšno kombinacijo socio-ekonomskih ciljev je mogoče doseči samo ob izjemno visoki podpori državljanov oziroma pri visoki stopnji istovetenja ljudi s političnim režimom.

Delo, lastnina in reforme

Najbolj pomemben indikator istovetenja državljanov s političnim režimom sta odnos do dela in do privatne lastnine. Delo in lastnino obravnavamo v tem primeru kot antropološki kategoriji. Delo je z ekonomskega vidika samo eden od faktorjev produktivnosti. Antropološko pa je delo veliko več, je sredstvo osebnostnega samorazvoja in univerzalna oblika socialne integracije. Odtod boj za zaposlitev, ne samo za plačo. Lastnina je, ekonomsko gledano, sredstvo prisvajanja, antropološko gledano pa asimetričen odnos med subjekti, zagotovljen z monopolom nad redko dobrino (scarcity).

Antropološki pomen dela in lastnine se kaže v realnem življenju predvsem v negativni obliki, in sicer kot nezaposlenost in revščina. Oboje pospešuje socialno dezintegracijo. Prav v socialni dezintegraciji se skriva poglavitna nevarnost za reformo. Opredelimo jo lahko z naslednjima vprašanjema: Ali je mogoče doseči

večjo zunanjo kompetitivnost sistema tedaj, ko se povečujejo dezintegrativni procesi znotraj sistema? Ali ni reforma, ki ignorira lastniške odnose, brez temeljnega izhodišča?

Na tem mestu tovrstne evalvacije reforme ni mogoče izpeljati, ker manjkajo indikatorji, potrebni za evalvacijo celotnega programa reforme. Mogoče pa je na podlagi nekaterih podatkov SJM nakazati, kakšna naj bi bila takšna evalvacija.

V zvezi z delom bi morali pri reformnih ukrepih upoštevati vse manjšo centralnost dela (tabela 1). Poleg tega se zmanjšuje tudi pomen politike in vere, čeprav sta bili že doslej manj pomembni v življenju ljudi. Vse večjo vlogo imajo v življenju državljanov družina, prijatelji in prosti čas, se pravi civilna družba. Pripadnost državi je potemtakem odvisna predvsem od kvalitete civilne družbe!

Tabela 1: Življenska pomembnost naslednjih področij

Področje	1992	2005	razlika
a) družina	79	89	+10
b) prijatelji in znanci	37	51	+14
c) prosti čas	27	43	+16
d) politika	7	4	-3
e) delo	73	47	-26
f) vera	17	15	-2

Opomba: V tabeli so navedeni odstotki tistih respondentov, za katere je posamična dejavnost zelo pomembna. Vir: SJM 1992/1 in SJM2005/3+4

Toda, če je manjši pomen dela slaba novica, je dobra novica v tem, da plača ni več najpomembnejši motiv za delo. To še posebej velja za bolj izobražene skupine, pri katerih je močno prisotna postmaterialistična potreba po osebnem razvoju in osebni potrditvi pri delu. Ustrezna plača je sicer nujni, vendar ne več zadostni pogoj za istovetenje z delom, zato z ukrepi, ki so usmerjeni v zviševanje dohodkov (manj progresivna obdavčitev), ne bomo spodbudili večje kreativnosti, ampak le večjo lojalnost strokovnih kadrov.

O lastnini in lastništvu nimamo samostojne raziskave, imamo pa nekaj parcialnih podatkov iz treh različnih raziskav. Ti seveda ne dovoljujejo količinske primerjave, kljub temu pa kažejo na očitno prevlado eksistencialnih vidikov nad ideološkimi. Respondenti najbolj pogosto poudarjajo dva pomena zasebne lastnine, in sicer varnost in samostojnost. V primerjavi s tema dvema pomenoma zasebne lastnine sta tako marksistični (lastnina kot sredstvo izkoriščanja) kot tudi hedonistični pomen zasebne lastnine (užitek) omenjena bolj redko.

Za dolgoročno politično usmeritev je še posebej pomembno, da respondenti najbolj pogosto poudarjajo zasebno lastnino kot pogoj za samostojno življenje, manj pogosto pa kot pogoj za varno prihodnost. To pa pomeni, da vidijo v zasebni lastnini predvsem možnost podjetništva in ne posestniške varnosti. Z drugimi besedami: zasebna lastnina naj bi bila predvsem aktivna, ne pa pasivna, predvsem v rokah podjetnikov in ne posestnikov.

K temu dodajmo še ugotovitev, da podjetniški odnos do zasebne lastnine korelira z manj instrumentalnim odnosom do dela. Bolj podjetniški značaj zasebne lastnine naj bi torej pozitivno vplival na etiko dela.

Ker med ljudmi prevladuje podjetniško pojmovanje zasebne lastnine, smo pričakovali tudi, da bo velika večina za to, da šole pripadajo šolnikom in zdravstveni domovi zdravnikom. Raziskava pa pokaže, da ima velika večina respondentov odklonilno stališče do tovrstne privatizacije, pa čeprav je jasno, da privatizacija v družbenih dejavnostih ne pomeni v prvi vrsti bogatenje šolnikov oziroma zdravnikov, ampak bolj profesionalno in manj politično upravljanje zavodov. Dobra polovica respondentov namreč zavrača idejo o privatizaciji šol in zdravstvenih domov. Nekaj več razumevanja za tovrstno povezovanje strokovnega dela in lastnine imajo le mlajši respondenti in tisti z višjo šolo. Zelo verjetno je, da so odklonilna stališča do privatizacije šolstva in primarnega zdravstva zgodovinsko pogojena s predstavo, da sta zdravnik in učitelj le državna uradnika in ne svobodna poklica.

Tabela 2: V podjetjih bi se moral povečati delež

Leto	privatne lastnine (1, 2, 3)	državne lastnine (8, 9, 10)
1992/1	41.5	10.7
1995/2	33.0	13.8
2005/3+4	28.4	14.6

Opomba: V tabeli so navedeni odstotki pritrilnih odgovorov na desetstopenjski lestvici. Vir: SJM 2005/4, Stališča o reformah

Privatizacija v gospodarstvu (glej tabelo 2) je za respondente bolj sprejemljiva. Tistih, ki menijo, da je treba povečati delež zasebne lastnine v podjetjih, je namreč še enkrat več kot tistih, ki menijo, da je treba povečati delež državne lastnine. Pomembno pa je, da število zagovornikov privatizacije tekom let občutno pada, medtem ko število tistih, ki se zavzemajo za večji delež državne lastnine, rahlo narašča skozi celotno obdobje zadnjih 13 let.

Analiza zadovoljstva posameznih socio-demografskih skupin

Reforme so pogosto že na začetku obsojene na neuspeh iz naslednjih razlogov: prvič zaradi voluntarističnega idealizma, ki maksimira sprejemljivost ciljev, ne da bi upošteval stopnjo njihove uresničljivosti, ki jo določajo dane razmere; drugič zaradi univerzalnih programov, ki so neodzivni na specifične potrebe skupin in zaradi tega neučinkoviti. Da bi presegli omenjene pomanjkljivosti, bomo v nadaljevanju poskušali opredeliti stopnjo deprivacije oziroma stopnjo saturiranosti posamezne socio-demografske skupine: glede na splošno zadovoljstvo z življenjem; glede na zadovoljstvo z demokracijo v Sloveniji in glede na zadovoljstvo s sedanjo vlado.¹

Raziskava pokaže, da je povprečna stopnja zadovoljstva z življenjem kot celoto dokaj visoka, saj na lestvici od 1 do 10 doseže povprečno vrednost 7.2. Visoka je tudi, če jo primerjamo z drugimi evropskimi družbami – je sicer nižja kot v zahodnih, toda hkrati višja kot v novih članicah EU (Rus, Toš, 2005). Poleg te “dobre novice” moramo opozoriti tudi na nič manj ugodno dejstvo, da so razlike v kvaliteti življenja med ideološkimi skupinami manjše kot med socio-demografskimi. Razlike v kvaliteti življenja so občutno manjše med vernimi in nevernimi, med levimi in desnimi ter med pripadniki različnih strank kot pa razlike med sloji, izobrazbenimi in dohodkovnimi skupinami. Razlike v kvaliteti življenja so torej predvsem societalne narave.

Najnižji indeksi kvalitete življenja opozarjajo na tiste ciljne skupine, na katere mora biti osredotočena socialna politika: starejše od 60 let, osebe z (ne)dokončano osnovno šolo, brezposelne in prebivalce Pomurja.

Sodeč po zadovoljstvu z demokracijo (oziroma s političnim režimom) in z vlado, so izrazito politično privilegirana skupina privrženci SDS in NSI, desno usmerjeni in verni.

Pri zadovoljstvu s politiko gre torej prav za obratno diferenciacijo kot pri zadovoljstvu z življenjem: zadovoljstvo s politiko ne temelji na societalni delitvi dela, ampak na idejno politični opredelitvi skupin. Z vidika pravne države, ki temelji na enakopravnosti, lahko rečemo, da so dokaj velike razlike v političnem statusu ideoloških skupin znamenje odklona od temeljne norme pravne države. Privilegirane skupine privržencev vladne koalicije, vernih in desno usmerjenih,

1. Instrumenti so prevzeti iz raziskave SJM 2005/3+4 in niso bili konstruirani posebej za to raziskavo. Zaradi tega so le približki (proxy) tistim indikatorjem, ki bi povsem ustrezali namenu tega poglavja.

kažejo na nelegitimne procese politične diferenciacije. Nasprotno lahko trdimo za societalne skupine, pri katerih je politična diferenciacija manjša kot diferenciacija glede na kvaliteto življenja. V tem primeru gre za ohranjanje univerzalnega značaja pravne države.

Podrobnejših analiz kvalitete življenja nismo delali, ker za obravnavo socioloških vidikov reforme niso nujne. Smo pa poskušali ugotoviti, kaj najbolj določa (SJM 2005/3+4) kvaliteto življenja. Pokaže se, da sta za kvaliteto življenja najbolj pomembna: materialni standard respondentov in stopnja kontrole nad lastnim življenjem (avtonomija).

Čeprav smo v knjigi Vrednote Slovencev in Evropejcev (Rus, Toš: 2005) opozorili na to, da v bolj razvitih družbah ni več tesne zveze med materialnim standardom in kvaliteto življenja, pa seveda nismo izključili možnosti, da je ta povezava v Sloveniji še vedno prisotna. Avtonomija kot drugi statistično pomembni prediktor nas ponovno opozarja na to, da kvaliteta življenja ni odvisna samo od materialnega standarda, ampak je tudi produkt materialnega standarda in osebne avtonomije. Kakor ni mogoče pričakovati, da bo življenje kakovostno brez kruha, tudi kruh brez svobode ne ponuja kvalitete življenja. Ta nerazdružljiva vez je v reformnih ukrepih premalo upoštevana.

Simbioza med egalitarizmom in liberalizmom

Raziskave, ki so bile v zadnjem desetletju opravljene v Sloveniji in v nekaterih drugih postsocialističnih družbah, kažejo, da sta v slovenski populaciji nadpovprečni tako težnja po enakosti osebnih dohodkov kot tudi težnja po osebni samostojnosti. Socialistična vrednota enakosti pri naši populaciji očitno ni v konfliktu z liberalno težnjo po osebni samostojnosti.

Toda to, kar velja za celotno prebivalstvo, ne velja tudi za posamične socio-demografske skupine, saj smo ugotovili, da bolj izobražene skupine bolj pogosto poudarjajo potrebo po svobodi, manj izobražene pa bolj potrebo po enakosti (Rus, Toš: 2005). Uspešna politika bo potemtakem tista, ki bo manj izobraženim in delanezmožnim skupinam zagotovila močno socialno državo, izobraženim in delazmožnim pa strokovno in poslovno avtonomijo. Sleherna politika, ki ne bo upoštevala specifik teh dveh skupin, bo neučinkovita.

Podatki, ki so bili zbrani z raziskavo Slovensko javno mnenje (SJM) lani, kažejo, da egalitarizem v slovenski populaciji ne usiha. To je mogoče razbrati tudi iz tabele 3, ki v prvih dveh stolpcih posreduje stališča respondentov do socialne diferenciacije in razvoja blaginje. Iz spodnje vrste, kjer navajamo podatke za celotno populacijo, je očitno, da je v Sloveniji prisoten konservativni

egalitarizem, ki lahko zavre sleherno reformo, saj je tistih, ki so proti socialni diferenciaciji, dobra polovica in le ena petina takih, ki pristajajo na socialno diferenciacijo kot nujno spremljevalko razvoja. Treba opozoriti, da gre v tem primeru za zelo homogena stališča, saj nasprotovanje socialni diferenciaciji prevladuje prav pri vseh socio-demografskih skupinah: pri mladih do 30 let, visoko izobraženih, pripadnikih zgornjega socialnega sloja in pri tistih, ki se opredeljujejo za desno politično opcijo.

Uveljavljanje ekonomskega liberalizma na račun socialne diferenciacije je potemtakem v direktnem nasprotju s stališči državljanov. To dejstvo je več kot prepričljivo dokumentirano tudi s podatki v tretjem in četrtem stolpcu obravnavane tabele. Iz teh podatkov je namreč razvidno, da je več kot tri četrtine respondentov za socialni intervencionizem v ekonomiji in ne za ekonomski liberalizem.

Tabela 3: Konservativni egalitarizem in državni intervencionizem

Egalitarnost		Večje razlike v dohodkih so potrebne za napredek		Vlada je odgovorna za zmanjšanje razlik v dohodkih	
		močno soglašam & soglašam	ne soglašam & močno ne soglašam	močno soglašam & soglašam	ne soglašam & močno ne soglašam
starost	do 30 let	19	48	71	7
	nad 60 let	23	48	82	2
izobrazba	osnovna šola	25	44	81	3
	visoka šola	13	51	63	11
sloj	zgornji	22	51	71	9
	spodnji	20	54	84	2
dohodek	najvišji	23	43	69	8
	najnižji	20	54	86	2
levo-desno	levo	21	52	77	8
	desno	29	45	74	8
skupaj		21	51	77	7

Vir: SJM 2005/4, Stališča o reformah

Sprejemljivost in uresničljivost reformnih ukrepov

Iz zgoraj omenjenih pripomb sledi predvsem to, da reforma socialne države, ki naj bi bila kompatibilna z ekonomskimi reformami, ne more potekati uspešno, če vlada krčenja nekaterih sedanjih socialnih programov ne bo že v izhodišču nadomestila z ukrepi, ki bodo zagotovili enako ali višjo socialno varnost. Dokler bo naraščala globalna ekonomska negotovost, ni mogoče pričakovati, da bi prebivalci brez odpora privolili na slabitev socialne države oziroma v večjo socialno negotovost. Vlada bi torej morala prevzeti polno odgovornost za to, da bodo vsi ukrepi na področju ekonomije socialno benigni ali pa vsaj uravnovešeni s socialnimi korekcijami.

Iz tabele 4 je razvidno, da se prebivalci Slovenije nikakor ne nameravajo odpovedati socialni državi, saj njihove zahteve po odgovornosti vlade za izvajanje socialnih programov, v celoti vzeto, niso nič manjše, kot so bile pred 15 leti. Gre torej za dokaj stabilna stališča slovenskih državljanov celo v času, ko se v družbi in ekonomiji dogajajo dramatične spremembe.

Posebno pozornost zasluži nihanje zahtev med leti 1995 in 2005. V 90. letih so se zahteve javnosti v zvezi z brezpogojno odgovornostjo države za izvajanje socialnih programov zmanjševale, medtem ko so v zadnjih letih ponovno bolj pogoste. Dokaj verjetno je to nihanje javnega pritiska na vlado pogojeno z nihanjem socialne negotovosti: medtem ko so se nekaj let po prehodu iz realsocializma v kapitalizem razmere stabilizirale, so se ponovno zaostriale zaradi negotovosti, ki jo zdaj povzročata vse večja ekonomska odprtost Slovenije in politično vodena privatizacija.

Tabela 4: Država naj bi bila v vsakem primeru odgovorna (v %)

	1989	1995	2000	2005
a) zagotoviti delovno mesto za vsakega	63	57	52	57
b) nadzorovati cene	52	54	43	57
c) zagotoviti zdravstveno oskrbo	80	79	64	82
d) zagotoviti upokojevcem standard	80	74	59	72
e) pomagati razvoju v industriji	–	–	–	53
f) zagotoviti standard nezaposlenim	41	42	37	43
g) znižati razlike med revnimi in bogatimi	49	56	57	59
h) zagotoviti študentom štipendije	–	74	64	75
i) zagotoviti dostojno prebivališče brezdomcem	–	50	47	49

Poleg te temeljne ugotovitve lahko iz omenjene tabele povzamemo še dve sporočili: prvič, pozitivni programi (zagotoviti delovno mesto za vsakega, zdravstveno oskrbo, upokojemcem standard, študentom štipendije), so deležni večje podpore kot negativni programi (nadzorovati cene, znižati razlike med revnimi in bogatimi). Domnevamo, da respondenti v restriktivnih ukrepih ne vidijo enako učinkovitega zmanjševanja negotovosti kot v pozitivnih ukrepih. Drugič, ekonomski ukrepi (cene, industrija, razlike med revnimi in bogatimi, škoda v okolju) so deležni manj podpore kot socialni ukrepi. Z vidika socialne varnosti je takšna drža prebivalstva logična. Reformisti bi jo morali upoštevati, saj je jasno, da ekonomski ukrepi na socialnem področju ne morejo biti produktivni, kakor tudi ne socialni na ekonomskem. Kljub tej tako rekoč samoumevni logiki pa najdemo v reformah pogosto prav sinkretično regulacijo obeh področij.

Raziskava tudi kaže, kako respondenti ocenjujejo vlado v zvezi z uresničevanjem posameznih programov. Preseneča dejstvo, da je vlada najmanj uspešna pri izvajanju tistih programov, ki zadevajo najbolj klasične funkcije države, funkcije, ki jih lahko izvaja le državni aparat (prisila). Gre za omejevanje kriminala, za boj proti brezposelnosti, za omejevanje neenakosti in za zaščito osnovnih pravic delavcev. Osnovni razvojni problem Slovenije potemtakem ni neučinkovita socialna država ali nekompetitiven ekonomski sistem, ampak država kot taka, se pravi nezadostna integrativna vloga države. Dokler na tem področju ne bo prišlo do bistvenega zboljšanja razmer, so ukrepi za bolj kompetitivne ekonomsko politiko in bolj učinkovito socialno politiko obsojeni na neuspeh.

Tabela 5: Sprejemljivost reformnih ukrepov

Reformni ukrepi:	v glavnem ali v celoti nesprejemljiv (v %)
a) zmanjšati vpliv sindikatov	68
b) zaposlenim dodeliti več bremen za socialo in zdravstvo	72
c) sprostiti odpuščanje in najemanje delavcev	68
d) dvigniti starostno mejo za upokožitev	87
e) izenačiti upokojevanje moških in žensk	63
f) vzpodbuditi čim kasnejše upokojevanje	70
g) ukiniti dodatke na delovno dobo	86
h) ukiniti nadomestila za prevoz, prehrano itd.	90
i) zmanjšati bolniška nadomestila	83

Vir: *SJM 2005/4, Stališča o reformah*

Na koncu želimo opozoriti še na podatke, ki se nanašajo na podporo konkretnim reformnim ukrepom iz paketa t. i. delavskih privilegijev. Iz tabele 5 je razvidno,

da nobeden od teh ukrepov ni deležen večinske podpore. Celotno več, skoraj vsi predlagani ukrepi imajo največ tretjinsko podporo. Tako velika rezistenca povsem nedvoumno vodi v neuspeh reforme. Če želimo, da bi uspela, moramo minimalizirati restriktivne ukrepe in maksimalizirati pozitivne.

Ivan Svetlik

02 'REFOLUCIJA'

Odbor za reforme je prek vlade dal v javno razpravo svoj 'Predlog konceptov ekonomskih in socialnih reform...'. Pri tem se sklicuje na Strategijo razvoja Slovenije, ki se marsikomu, ki je sodeloval pri njenem nastajanju, zdaj pokaže v precej drugačni luči. Je razčlenjena, saj obsega šestdeset različnih ukrepov. Med njimi so taki, ki jih je mogoče brez nadaljnega podpreti, na primer poskus uravnoteženja prožnosti zaposlovanja z ustreznimi zavarovanji (str. 90), nabor pokojninskih ukrepov, številni ukrepi za pospeševanje izobraževanja, štipendiranja in podobno. Vendar pa se zdi, da nas pisci želijo popeljati dlje od reform. O tem morda najbolje govori zahteva, da je treba reforme vzeti v paketu: vse ali nič, kajti za njimi stoji koncept, ki je drugačen od trenutnega. Prav zato gredo posamezni predlogi precej čez rob uresničljivega in dobivajo vrednotni in ideološki naboj. Koliko gredo čez rob družbeno sprejemljivega, se bo pokazalo tako v javni razpravi kot v poskusih uvedbe v prihodnjih mesecih.

V izhodišču dokumenta je znana kritika gradualizma, ki mu pisci sicer priznavajo določene rezultate, vendar dvomijo v njegove razvojne zmožnosti. Zahtevajo prelom s to tradicijo, radikalnejše prijeme, nov razvojni model, ki bo 'povezal bolj liberalno in tržno gospodarstvo z bolj ekonomsko učinkovito in prilagodljivo, toda socialno partnersko državo'. Sklicujejo pa se tudi na lizbonsko strategijo s poudarkom na večji vlogi znanja. In ker to mislijo resno, se odpre vprašanje, za kakšno liberalno-socialno in z znanjem prepletено mešanico pravzaprav gre?

Kulturna podlaga

V analizi temeljnih sestavin poslovne kulture po Hofstedeju na razmeroma velikem vzorcu respondentov iz poslovnega okolja v Sloveniji je mag. Jazbec ugotovila, da za preučevano populacijo v primerjavi z drugimi velja izrazito izogibanje negotovosti oziroma dajanje prednosti varnosti ter izrazito kratkoročna usmerjenost. Liberalna narava reformnega dokumenta na drugi strani zahteva radikalen prelom z dosedanjim razvojnim modelom in že s tem stopnjuje negotovost. Poleg tega ne glede na retoriko zmanjšuje raven socialne varnosti večine prebivalstva in ga napotuje k pristopu 'pomagaj si sam', predvsem prek prožnega zaposlovanja. Zahteva tudi odpovedovanje danes za boljši jutri (načelo odloženih nagrad) in tako prihaja v nasprotje s prevladujočo kratkoročno usmerjenostjo. Kulturna podlaga zastavljenim reformam zato ni najbolj naklonjena. Njihovo uresničevanje pomeni nekakšno kulturno revolucijo, ki pa je praviloma veliko bolj tvegana od zmernejših ekonomskih in socialnih reform.

Reformnemu modelu gre po drugi strani na roko še ena v navedeni raziskavi močno izražena kulturna razsežnost, to je individualizem. Avtorji modela namreč poudarjajo deregulacijo in liberalizacijo trgov, zasebno pobudo, omejevanje javne sfere in sam individualizem (str. 15). Ko pa se individualizem pomeša z izogibanjem tveganju in usmerjenostjo v sedanost, je bolj verjetno reševanje dnevnih problemov in sprotno uživanje danega kakor vizionarsko podjetništvo in vlaganje v prihodnost. To velja tudi za premožnejše sloje, ki jim reforma ponuja več dohodkov, saj so že doslej raje vlagali v drage avtomobile, jahte, vile in potovanja kot v nova podjetja. V tem je mogoče prepoznati medsebojne blokade vrednotnih in reformnih usmeritev. Če bi iskali razrešitev v hierarhiji oziroma prioretizaciji navedenih vrednot, je med prebivalstvom Slovenije varnost navadno pred svobodo.

Socialna podlaga

Socialna razsežnost reform naj bi se kazala v 'socialno partnerski' naravnosti. Narava sociale in partnerstva je v reformnem programu dosledno liberalna. Ko navaja, kaj dokument prinaša (str. 9–10), večino reči namenja delodajalcem in podjetnikom. Zato razumljivo reforme podpirajo. Višjo zaposlenost, socialno varnost in družbeno blaginjo pa le spodbuja; to nakazuje, da tudi pisci ne verjamejo povsem v navedene učinke. Socialno varnost v resnici zmanjšuje, saj ne gre le za ukrepe za odpravljanja podvajanja socialnih pomoči, kar je razumljivo, temveč tudi za poudarjeno redukcijo socialne države na 'preživetveni' (means tested) model (str. 80, 81), ko gre za socialne pomoči. K zmanjševanju

in pristopu ‘pomagaj si sam’ pa sta naravnana tudi pokojninsko in zdravstveno zavarovanje. Gre za demontažo socialne države oziroma za njeno redukcijo na ‘rezidualno’. Da želi biti reformni model prijazen predvsem do delodajalcev, se vidi tudi v pristopu k povečevanju prožnosti trga delovne sile, kjer gre v resnici za legalizacijo oblik zaposlovanja, ki so jih delodajalci že doslej uporabljali v velikem obsegu. Nikjer pa ni govor o omejevanju nelegalnih oblik zaposlovanja, izogibanju plačevanju prispevkov in podobnem.

Predvideni ukrepi socialne in zaposlovalne politike bodo pomagali brezposelnim pri iskanju dela in povečevanju zaposljivosti, prejemnike socialne pomoči pa bodo držali na pragu revščine. Stopnjevali bodo pritiske nanje v smislu večje aktivnosti za iskanje dela, za sprejemanje vsakršnega dela, ki bo na voljo, tudi z dequalifikacijo (str. 86), za porabo vseh razpoložljivih materialnih rezerv in podobno.

Ob ocenjevanju učinkov posameznih ukrepov, na primer davčne reforme, se v reformnem dokumentu poudarjajo predvsem pozitivni učinki za delodajalce in prihranki za državo. S socialnimi posledicami teh ukrepov pa se reformni dokument ukvarja kvečjemu do stopnje, da jih registrira kot odprto vprašanje. V uvedbi davka na nepremičnine vidi na primer predvsem večje fiskalne prihodke (str. 27), ne pa tudi možnosti za boljše izrabo stanovanjskega fonda in reševanje stanovanjskih problemov. Najbrž ni zelo tvegano napovedati vpliva posameznih ukrepov, kot je enotna davčna stopnja, na povečevanje socialnih razlik in revščine, s katero se bodo izdatno ukvarjali centri za socialno delo.

Kaj je mišljeno s partnerskim pristopom, je težko ugotoviti. Očitno avtorjem stari partnerji niso všeč. Skladno z liberalno usmeritvijo jih označujejo za zgodovinski relikv, kot da bi bila Evropa od Avstrije do Skandinavije polna takih ‘relikv’. Novih partnerjev pa (še) niso našli, če izvzamemo javno – zasebno partnerstvo (str. 15). Zamisel partnerstva najbolje potrjuje praksa zdajšnje oblasti, ki odpravlja obvezno članstvo v zbornicah in se izogiba vključevanju sindikatov v socialna pogajanja. Za povrh jih želi dekoncentrirati. Reformni dokument z navajanjem partnerskega dogovora med vsemi sferami družbe in države (str. 9) tako izzveni dokaj neverodostojno.

Znanje kot podlaga

Povečana vloga znanja je najmočnejša razsežnost reformnega programa. Izražena je v številnih ukrepih: zmanjšanju davkov na plače, vlaganju v izobraževanje, raziskave in razvoj, povezovanju raziskovalnega, izobraževalnega in razvojnega dela, multiplikaciji visokošolskih središč, povečevanju kakovosti študija,